

Кушнерук Дмитро Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри цивільного права

НАБУТТЯ ДЕРЖАВОЮ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ

На сьогоднішній день в держави є кілька підстав набути права на майно, що залишилося після смерті особи, зокрема:

- 1) коли держава вказана у заповіті як спадкоємець;
- 2) коли спадкоємець відмовляється від належної йому частки на користь держави.

Раніше за ст. 555 ЦК УРСР 1963 р. була передбачена також можливість переходу спадщини до держави у випадках, коли майно є виморочним, зокрема, вказаною статтею було закріплено, що спадкове майно за правом спадкування переходить до держави, якщо:

- 1) спадкодавець все майно або його частину заповідав державі;
- 2) у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом;
- 3) всі спадкоємці відмовилися від спадщини;
- 4) всі спадкоємці позбавлені права спадкування;
- 5) ні один зі спадкоємців не прийняв спадщини.

Крім того, вказаною статтею було передбачено, що у разі, якщо спадкоємець відмовився від спадщини на користь держави, до держави переходить частка спадкового майна, належна цьому спадкоємцю. Якщо ж заповідана тільки частина спадкового майна, і при цьому відсутні спадкоємці за законом, решта майна переходить до держави.

Однак після прийняття ЦК України 2003 року концепція законодавця стосовно виморочного майна була змінена. Так, сьогодні ситуація щодо

виморочного майна врегульована ст. 1277 ЦК України, відповідно до якої у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно - за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. У разі якщо на об'єкті нерухомого майна на момент відкриття спадщини знаходиться рухоме майно, що входить до складу спадщини, таке рухоме майно переходить у власність територіальної громади, якій передано нерухоме майно. Згідно з ч. 3 вказаної статті, спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно - за його місцезнаходженням. Отже, сьогодні вже не існує такої підстави набуття права власності державою як виморочність майна, в останньому випадку право власності набуває територіальна громада.

Слід зазначити, що така зміна концепції законодавця у свій час викликала проблеми на практиці, пов'язані з проблемою визначення, чи переходить у державну власність майно власників, які померли до набуття чинності ЦК України 2003 р. З метою подолання цих проблем Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ було видано лист «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13, в якому було зазначено наступне, що з метою єдності правозастосовної практики і уникнення колізій щодо спадкування державою (ст. 555 ЦК УРСР) та переходу спадщини, визнаної судом відумерлою, у власність територіальної громади (ст. 1277 ЦК), правила абз. 2 п. 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК слід застосовувати, якщо спадщина відкрилась після 1 липня 2003 року, проте не була прийнята ніким зі спадкоємців, що мають право спадкування відповідно до норм ЦК УРСР. Таким чином, вплив однорічного строку, встановленого ч. 2 ст. 1277 ЦК та абз. 2 п. 5 Прикінцевих та перехідних

положень ЦК, може підлягати обчисленню, починаючи не раніше 1 липня 2003 року. Позови органів прокуратури в інтересах держави про передачу спадкового майна у власність держави щодо спадщини, яка відкрилась у період після 1 січня 2003 року до 1 липня 2003 року, підлягають задоволенню відповідно до встановлених судом обставин справи [1].

Таким чином, було визначено, що спадщина може перейти у власність держави лише якщо вона була відкрита у період з 1 січня до 1 липня 2003 року [2]. Після цього моменту право на виморочне майно набуває територіальна громада відповідно до положень нового ЦК України 2003 року.

Що стосується тих випадків, які залишилися, коли держава може стати власником спадкового майна, тут слід зазначити, по-перше, що можливість заповідати майно була передбачена ще римським приватним правом, і не даремно, оскільки лише гарантія можливості визначити долю свого майна на випадок смерті стимулює людину до ефективної праці. Сьогодні право на заповіт закріплено у ст. 1234 ЦК України, відповідно до якої кожна фізична особа з повною цивільною дієздатністю має право на заповіт.

Призначити спадкоємцями фізична особа відповідно до ст. 1235 ЦК України може будь-яку одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин. Згідно зі ст. 2 ЦК України, учасниками цивільних відносин є держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Таким чином, фізична особа може призначити у своєму заповіті в якості спадкоємця державу, і в такому випадку держава буде мати змогу набути право власності на спадкове майно.

Однак слід пам'ятати, що в даному випадку йдеться про універсальне правонаступництво, а отже, держава успадкує не лише права спадкодавця, але й його обов'язки та буде нести відповідальність по боргах спадкодавця у межах

належної їй частки. Крім того, відповідно до ст. 1232 ЦК України, на державу як на спадкоємця буде покладено обов'язок відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця.

До речі, саме необхідність відповідати по боргах спадкодавця досить часто є підставою для відмови спадкоємців від спадщини, право на відмову від спадщини передбачено ст. 1273 та ст. 1274 ЦК України. Слід звернути увагу, що коли йдеться про відмову на користь іншої особи, відмова на користь держави може відбутися лише в тому випадку, якщо держава зазначена серед спадкоємців за заповітом, оскільки спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом, а спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги. Виникає також питання, чи є в держави право на відмову від спадщини. Уявляється, що таке право може бути нею реалізовано відповідно до ст. 1274 ЦК України, і держава може здійснити відмову на користь спадкоємця за заповітом, або на підставі ст. 1273 ЦК України держава може відмовитись від спадщини, і тоді майно стане виморочним та перейде у власність територіальної громади.

Список використаної літератури:

1. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ було видано лист від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>

2. Спадщина може перейти у державну власність, якщо вона відкрилась у період з 1 січня до 1 липня 2003 року. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ah>

UKEwjN_Nfvk9HaAhXEApoKHWFRASwQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Fww
w.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-
bin%2Firbis_nbuv%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%
26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_nam
e%3DPDF%2FZv_2014_5_14.pdf&usg=AOvVaw3JQhfYh48mstouSIG-w6cm